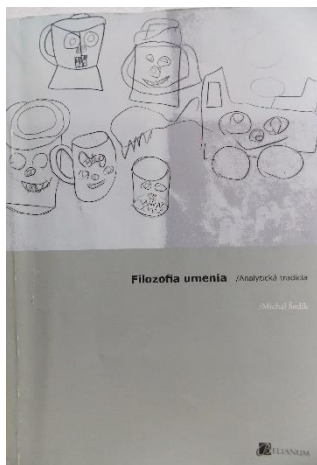

ŠEDÍK, M. 2014. Filozofia umenia/Analytická tradícia. Banská Bystrica: Belianum, ISBN 978-80-557-0773-0.

Lukáš Makky; lukas.makky@gmail.com

Publikácia *Filozofia umenia/analytická tradícia* Michala Šedíka sa zaraďuje do zástoja viacerých teoretických prác, ktoré do dnešných dní obhájili svoje významné miesto v teórii a stále predstavujú organickú zložku filozofie. Autor sám uvádza, že v prípade analyzovanej publikácie ide len o úvod do problematiky filozofie umenia, z čoho plynú viaceré zostručnenia či skratky, ale aj možná absencia niekoľkých zdrojov, alebo podľa inej perspektívy možno aj kľúčových autorov. Nutná redukcia, ktorá je neodmysliteľnou súčasťou každej teoretickej a predovšetkým istým spôsobom vyhranenej odbornej práce, môže byť preto nežiaduca a istou časťou teoretikov aj neakceptovaná. Vždy je na zodpovednosti a uvážení autora, akým spôsobom pristúpi k selekcii študovaného materiálu a aké východisko si zvolí. Na posudzovateľovi je potom zodpovednosť objektívne zhodnotiť produktivitu autorovej voľby v kontexte výsledného diela a sledovanej témy. Preto aj keď v recenzii zaznejú isté kritické poznámky, je nutné hneď na začiatku povedať, že sa čitateľ stretáva vskutku s príkladným predstavením ústredných problémov aktuálnej filozofie umenia a predovšetkým s jej funkčným predstaveným pre študenta vysokej školy.

Textu by sa dala vyčítať hneď v úvode nastolená duálnosť estetického a filozofického (filozofia umenia), ktoré akoby stáli nezáväzne vedľa seba, pričom sa obe disciplíny formovali takmer celú dobu v tesnej blízkosti. Problematické sa zdá hlavne veľmi zúžené vnímanie predmetu estetiky, keď podľa Šedíka estetika skúma „predovšetkým otázky spojené s definíciou estetického a problémom estetickej hodnoty“ (Šedík 2014, s. 7). Problémy a pojmy, ktoré estetika skúma a využíva sú však oveľa širšie, či už ide o jednotlivé (tradičné) estetické kategórie (krásne, vznešené, komické, tragické), o pojem vkusu, autora a celkovo o problém autorstva, originálu a kópie, alebo o štrukturalistický pojmový aparát estetickej normy, znaku, štruktúry a funkcie. A je toho oveľa viac. Je pravda, že estetika nemusí skúmať umenie (ako píše autor), ale v procese analýzy umeleckých foriem by nemala absentovať. Preto sa nestotožňujem ani s tvrdením: „V súčasnom umení, ktoré prekračuje sféru estetiky [...]“ (Šedík 2014, s. 8), nakoľko estetika nie je vymedzená len prítomnosťou a schopnosťou teoretickej reflexie, ktorá v istých etapách minulosti umenie jednoducho „dobieha“, ale schopnosťou estetického prežívania recipienta. V prezentovanej forme autor pripravuje čitateľa o jednu z nedeliteľných súčastí, resp. partnera filozofie umenia pri riešení kľúčových filozofických otázok umenia, ktoré majú nutne aj estetický charakter. Aj keď je zámerom publikácie ponúknuť vysokoškolským študentom „ľahšie“ čitateľný text a materiál na jednoduchšie a predovšetkým prístupné preniknutie k problému filozofie umenia, miera participácie estetiky a estetickej teórie by mala byť intenzívnejšia.

Závažnejšie otázky aj pri publikácii určenej pre študentov vysokých škôl kladie pred recenzenta avizovaný analytický prístup, ktorý je síce priamo v názve implikovaný, akoby celá publikácia mala sledovať len analytickú tradíciu a problémy filozofie umenia, ktoré ju formovali, ale v reálnom rozvrstvení teoretického textu nedominuje. Analytická tradícia je len súčasťou väčšieho celku prezentujúceho chápania filozofie umenia ako takej a je čiastočne čitateľná z autorom zvolenej metodológie (S. Davies, N. Goodman, L. Wittgenstein), ktorá však vo veľkej miere súvisí s nadstavbou a čiastočne oponentkou analytického prístupu, s inštitucionálnou teóriou (G. Dickie, A. Danto). Analytická tradícia je najviac hmatateľná v koncepte analýzy, ako hlavnom prístupe k skúmaniu skutočnosti; centrálna je myšlienka logickej a konceptuálnej analýzy. Šedík sa drží týchto znakov analytickej filozofie pri popisovaní individuálnych problémov a podobný postup volí aj pri jednotlivých interpretáciách, kde je preňho vskutku určujúca metóda vedeckej analýzy. Toto rozšírenie je mi sympatické, lebo vysvetlenie analytickej tradície nemôže prebehnúť bez širších súvislostí, obzvlášť nie ak ide o text určený študentom, ktorí potrebujú vidieť väčší obraz. Osobne preferujem rozsiahlejší, metodologicky neobmedzený prístup aj za cenu istých anachronizmov. Autor si túto skutočnosť uvedomuje a v prvých kapitolách sa logicky zameriava na vysvetlenie základných princípov filozofie umenia, filozofie a estetiky, na ktorých začal stavať analytický prístup alebo skutočnosti, ktoré analytická filozofia musela nutne odmietnuť a spochybniť. Historický exkurz preto pripravuje čitateľa na lepšie pochopenie skúmanej témy. Tento obsiahlejší výsledok však môže pôsobiť mierne kontroverzne vzhľadom na očividný autorov zámer, ktorý akoby sa utlmil, no v prípade vysokoškolskej učebnice nie je inej možnosti ako (akýkoľvek) špecifický problém predstaviť a študentom priblížiť. Po prečítaní publikácie som získal dojem autorovej inklinácie k inštitucionálnemu prístupu, ktorý má v súčasnom diskurze ešte stále dôležité miesto a s analytickou tradíciou bezpodmienečne súvisí.

Práca je štrukturovaná do šiestich kapitol, pričom ako autor v úvode uvádza: „[...] *sú niektoré problémy, ktoré sa tradičnejšie objavujú v obsahoch podobných učebníc [...], skryté vo vnútri kapitol a niektoré sa objavujú spolu v jednej kapitole [...], pretože spolu úzko súvisia. Tento prístup prekonáva na prvý pohľad fragmentárnu povahu riešenia problémov v analytickej filozofii a umožňuje vidieť jednotlivé problémy v širších vzájomných súvislostiach*“ (Šedík 2014, s. 8). Možno aj kvôli zvolenej štruktúre a Šedíkovej snahe ísť po súvislostiach, nie jednotlivých problémoch, akoby ustupovala hmatateľnosť analytickej tradície. Jednotlivé tematické kapitoly sú: 1) Umenie, estetika, filozofia; 2) Vytváranie; 3) Reprezentovanie a expresia; 4) Identifikovanie; 5) Interpretovanie; 6) Hodnotenie a poznanie. Individuálne kapitoly sa skladajú z podkapitol vhodne prepojených centrálnym problémom a vždy sú ukončené záverom, ktorý nefunguje ako nejaké triviálne zhrnutie najdôležitejších téz, ale ako reálne uzavretie problémov analyzovaných v jednotlivých kapitolách. Z formálneho hľadiska je ešte zaujímavé uzavretie každej kapitoly anglickým *summary* (zhrnutím), ktoré má poslúžiť pre zahraničných študentov, no vzhľadom na rozsah, ktorý im je venovaný, aj keď pokrývajú obsah vždy celej kapitoly, nie som schopný posúdiť, či sú opodstatnené a pre zahraničného študenta dostatočne prospešné.

Nutnou skratkovitosťou a istou konceptualizáciou textu, aj vzhľadom na požadované nároky na učebný text, trpia predovšetkým prvé dve kapitoly (*Umenie, estetika, filozofia; Vytváranie*), ktoré plnia funkciu akéhosi úvodu do problému filozofie umenia a miesta analytickej tradície v nej. Strohé informácie alebo až príliš vysoká miera selekcie a nedostatočných vysvetlení je však typická pre prvú kapitolu, kde sa snaží autor prejsť cez pojmy „konceptia umenia“ (využívajúc C. Bateuxa sa čitateľ priam v slovníkovej podobe na jednom mieste dozvedá o mimezis, o vzťahu prírody a umenia, o koncepcii génia a pod.), „estetika“ (estetika ako samostatná disciplína, estetika ako filozofia umenia, estetika a filozofia), „analytická estetika“ a „filozofia umenia“ (analytická metóda je prítomná skôr na metodologickej úrovni a v prístupe k skúmanému problému).

Toto stručné predstavenie zamrzí, lebo autor píše o kľúčových pojmoch a problémoch, ktoré v ďalších

kapitolách intenzívne rozpisuje a využíva a do prvej aj druhej kapitoly vybral vskutku emblematické problémy filozofie umenia a estetiky, ktoré by si zaslúžili viac miesta. Napr. zložitý vzťah estetickej recepcie a umenia, estetickej recepcie a prírody a vzťah umenia a prírody, ktorým neskôr argumentuje „neúplnosť“ analytickej estetiky, nakoľko sa (ako tvrdí) „*redukuje na filozofiu umenia a úplne stráca zo zreteľa estetické aspekty prírody*“ (Šedík 2014, s. 20). Autor si je vedomý možného rozdielu medzi estetikou a filozofiou umenia, nakoľko ich vzťah vymedzuje v troch možných podobách (Estetika v pôvodnom zmysle, Estetika ako filozofia umenia, Estetika a filozofia umenia), ale časom sa mu tento rozdiel stiera a prekrýva. Analytický prístup ako taký v skúmaní umenia sa stáva preňho určujúci. Aj napriek tomu, že za cieľ považuje predstavenie aktuálneho diskurzu analytickej estetiky a filozofii umenia, zdá sa, že estetika je vo výslednom tvare v úzadí, čo súvisí s jeho širším chápaním estetiky, ktorá neskúma len umenie. Tento fakt však nemal brániť tomu, aby získala estetika analytickej tradície samostatný priestor.

V tak krátkom úvode nie je a ani nemôže byť možné dostatočne vysvetliť menované problémy, ktorých komplikovanosť sama o sebe si zaslúži väčší priestor, ako napr. pri estetike, keď autor píše: „*Okrem estetických vlastností estetika tiež skúma špecifický druh skúseností, tzv. estetickú skúsenosť, ktorá je výsledkom reakcie organizmu na estetické vlastnosti*“ (Šedík 2014, s. 16), a tak okliešťa pôsobnosť a dôležitosť estetiky. Oceňujem autorovu snahu „expresne“ čitateľa „zasvätiť“ a predstaviť mu dejinný obraz filozofie umenia vo veľmi hrubých črtách, no prvá kapitola by si zaslúžila rozsiahlejšie poňatie, obzvlášť keď si všimneme, že ďalšie kapitoly vykazujú rešpekt k dejinám disciplíny a ponúkajú exkurz historickými súvislosťami (najmä kap. č. 3 *Reprezentovanie a expresia*).

Uznávam a pripúšťam, že cieľom podobných publikácií nemá byť zahltiť čitateľa množstvom faktov, ale cez dostatočne ozrejmené súvislosti vysvetliť podstatu ústredných problémov. Prvé dve kapitoly na rozdiel od zvyšku publikácie v tejto oblasti mierne zaostávajú. Veľmi vhodná je aplikácia predstavenej teórie na konkrétne umelecké dielo alebo objekt sveta umenia, ktoré autor opakovane prezentuje. Takto má študent možnosť preveriť a vycizelovať chápanie jednotlivých, v kapitole prezentovaných téz a vidieť zblízka „školu“ interpretácie, či preniknúť hlbšie do možností a spôsobov ako pracovať s umeleckým dielom v interpretácii. Nevýhodou týchto záverov a ukončení kapitol môže byť len istá suma interpretovaných faktov a rovnako vybraný spôsob ako jednotlivé diela interpretovať. Tieto interpretácie najčastejšie inklinujú k avizovanej a v publikácii presadzovanej analytickej tradícii (metodologicky nevyhranenej, pridŕžajúcej sa avizovanej koncepcie logickej a konceptuálnej analýzy), ale možno by nebolo na škodu čitateľom odprezentovať viaceré typy interpretácie, nech vidia možnosti, ktoré mu umenie ponúka a prednosti, ale aj nedostatky, ktoré mu analytický prístup umožňuje. Na druhej strane takýmto spôsobom by sa publikácia začala vymykať plánovanému cieľu a išlo by už o úplne iný text. Za zváženie ešte stojí rozlíšiť, či prezentované interpretácie podporujú analytickú tradíciu, resp. interpretujú jednotlivé objekty a vizuálne diela analytickým prístupom, alebo len slúžia v zmysle názorného prerozprávania ako ilustratívne príklady autorovej teórie. Každopádne ide o vhodné didaktické preverenie ponúkanej teórie, ktoré apelujú na obraznosť a konkrétnosť popisov umocní pochopenie prečítaného.

Najprínosnejšie a najlepšie prepracované sú záverečné tri kapitoly (*Identifikovanie; Interpretovanie; Hodnotenia a poznávanie*), pričom M. Šedík ukázkovo prezentuje svoju odbornú dominanciu v prípade interpretácie a hodnotenia umenia. Sprievodné problémy s tým súvisiace sú popísané precízne, logicky a predovšetkým natoľko prítlačivo, aby udržali študentovu pozornosť. Najčastejšia, či skôr populárna je analýza interpretácie ako procesu a následné chronologické, alebo princípálne prezentovanie istých autorov, ktorí sa tomuto problému venujú. V recenzovanom texte je zvolená iná štruktúra, kde sa chápe interpretácia v troch súvislostiach: interpretácia a autor (problém intencie), interpretácia a objekt (odhaľovanie významu, alebo

konštruovanie významu interpretovaného objektu) a interpretácia ako skúsenosť. Aj napriek tomu, že tu je text solidne napísaný a dosahuje veľmi vysokú kvalitu, chýbal mi problém (explicitne pomenovanej) nadinterpretácie a absentuje tu priam emblematický zborník S. Colliniho *Umberto Eco a Richard Rorty, Jonathan Culler, Christine Brooke – Rosseová: Interpretace a nadinterpretace* (1995). V tomto prípade ide asi o jediný nedostatok troch kapitol, ktoré tvoria nosnú časť publikácie a svojou naliehavosťou výrazne rezonujú s najaktuálnejším diskurzom na pôde estetiky a filozofie umenia. Silnou stránkou práve posledných kapitol je čistota a cieľavedomosť, s ktorou sú jednotlivé problémy prezentované a štruktúra ich následnosti a prepojenia. Študent musí tieto pasáže prečítať bez väčších problémov a vďaka kvalite a poriadku v texte sa mu budú asi najlepšie pamätať a tu analyzované problémy určite pochopí dosť ľahko.

Osobitú dôležitosť plní štvrtá kapitola (*Identifikovanie*), ktorá sa zaoberá problémom definovateľnosti umenia, ale skôr ako k nemu autor pristúpi, apeluje na súčasnú situáciu, keď identifikovanie umenia (ukázanie naň) „nie je intuitívne zjavné na prvý pohľad“ (Šedík 2014, s. 79). Aj keď ide o problém, ktorý si získal intenzívnu teoretickú pozornosť už v priebehu 20. stor., stále je aktuálny a objavujú sa neustále nové riešenia, ktoré však nesledujú už analytickú líniu. Zložitosť problému vystihuje autor slovami: „sa však postupne ukázalo, že projekt definovania zďaleka nemusí byť totožný s projektom hľadania modelu, ako identifikácie umenia“ (Šedík 2014, s. 91).

Veľkým prínosom práce je procesuálne vysvetlenie recepcie umenia počnúc jeho identifikáciou a končiac jeho hodnotením a užitím ako poznávacieho aparátu, kde autor prísne rozlišuje dva zásadne prístupy k umeleckej hodnote: hodnota sama o sebe (estetická hodnota) a umenie ako prostriedok (kognitívna hodnota). Autorov prínos spočíva predovšetkým v užití najaktuálnejších pramenných zdrojov, v jasnom načrtnutí súvislostí so zreteľom na objasnenie hlavného problému bez akýchkoľvek samoučelých odbočiek, ale aj v objektívnosti predkladania teórie. Jeho príklon ku konkrétnym teóriám je badateľný len minimálne a študent dostane rovnomerne vyargumentované pozitíva a negatíva všetkých prezentovaných prístupov. Najväčším nedostatkom je nerovnomerné a predovšetkým neujasnené rozvrstvenie, či dokonca rozlíšenie analytickej filozofie umenia a analytickej estetiky, z ktorého potom plynú viaceré neujasnenosti.

Predložená publikácia neašpiruje na snahu priniesť niečo nové a objavné, ale na teoretickej úrovni pracuje s analyticko-filozofickými aspektmi filozofie umenia a v čo najväčšej miere zachovania rovnováhy medzi analytickou tradíciou a filozofiou umenia ako takou, prezentuje čitateľovi ústredné problémy v naozaj prít'azlivej podobe. Aj napriek tomu, že ide o vysokoškolskú učebnicu, ktorá by mala sumarizovať a študentom priblížiť ústredné problémy, ktoré sú predmetom danej disciplíny, nájdu sa v publikácii momenty, kedy autor presahuje vymedzenia tejto kategórie odborných prác a keď sa snaží pristupovať k problému inovatívne a tvorivo. Dalo by sa dokonca hovoriť o vlastnom prínose a odborne tvorivej zodpovednosti k prezentovanému problému, ktorý však autor vždy drží v medziach textu určenému študentom.